

a imaginace" (20). Jak sám autor nepřímou přiznává v závěru, cíl, tedy vyjádřit teologii mudrců, se mu podařilo naplnit jen z části, jen z určitého hlediska. Práce na vystižení teologie mudrců zůstává i nadále otevřeným úkolem. Jsem pře-

svědčen, že Perdue k naplnění tohoto cíle nemalou měrou přispěl. Především svým důrazem na význam mudrosloví pro teologii Starého zákona, klasifikovaným přehledem dosavadní práce a aplikováním nové metody.

David Javornický

PŘEHLED DĚJIN INTERPRETACE PENTATEUCHU

Ernest Nicholson, *The Pentateuch in the Twentieth Century (The Legacy of Julius Wellhausen)*. Clarendon Press, Oxford 1998, 294 stran.

Kniha oxfordského badatele přináší zevrubný přehled jednoho z nejkomplicovanějších témat Starého zákona, kterým vznik Pentateuchu bezpochyby je. V kontextu Bible autor spatřuje podobně složitou problematiku v novozákonní synoptické otázce, již lze – analogicky k Pentateuchu – sotva kdy definitivně a jednoznačně zodpovědět tak, aby její řešení bylo všemi přijatelné.

Nicholson své dílo rozděluje na dva základní bloky, které dohromady obsahují devět kapitol. První blok nazvaný Od Julia Wellhausena po Martina Notha obsahuje tři kapitoly, které zachycují podrobný přehled bádání od samotných počátků zájmu o Pentateuch až po dílo druhého z badatelů uvedených v názvu bloku. Autor nám zde přibližuje vznik teorie pramenů a jejího kritického rozpracování ve škole dějin náboženství, škole kritiky formy a škole dějin podání. Druhý blok, který zahrnuje zbývajících šest kapitol, začíná hodnocením díla R. Rendtorffa *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuchs* (1977). Toto dílo vychází téměř přesně sto let po epochálních studiích J. Well-

hausena *Geschichte Israels* (1878, o pět let později přejmenováno na dnes více známý titul *Prolegomena zur Geschichte Israels*) a *Die Composition des Hexateuchs und der Historischen Bücher des Alten Testaments* (1889) a podle Nicholsona představuje paradigmatický zlom v bádání. Tento zlom autor dále sleduje v jeho proměnách až do devadesátých let našeho století.

Čím se zabývají jednotlivé kapitoly? První popisuje vznik a argumentaci jednotlivých literárně-kritických teorií interpretujících Pentateuch (s. 1–28). Jde o tzv. starší teorii pramenů (J. Astruc, J. G. Eichhorn, K. D. Ilgen, H. Hupfeld), teorii fragmentů (A. Geddes, J. S. Vater, DeWette), doplňkovou teorii (H. Ewald) a novější teorii pramenů (J. Wellhausen) s jejím dnes již standardním rozvržením pramenů na J, E, D a P. Druhá kapitola sleduje bádání konce 19. a počátku 20. století, kdy se pozornost soustřeďuje více na předliterární rovinu Pentateuchu (s. 29 až 60). Výraznými osobami tohoto období jsou A. Eichhorn, zakladatel školy dějin náboženství, a H. Gunkel, který nalézá původní Sitz im Leben jednot-

livých „ság“ Genesis tím, že je izoluje od sebe na základě jejich rozdílných kultických, kulturních a sociálních forem. Podle Gunkela je možné sledovat růst starozákonních knih již od ústního podání, kdy se původně samostatné předliterární jednotky spojily v okruhy legend, které byly postupně proměňovány až po dnes dostupný literární korpus Starého zákona. Na Gunkelův důraz na předliterární roviny Pentateuchu navazují H. Gressmann a A. Alt. Nicholson vidí důvod pro toto počínání v důvěře badatelů v možnost rekonstrukce historických událostí starověkého Izraele. Pentateuch je podle Alta prodechnut historickým vědomím zaslíbení, jež bylo Izraeli dáno již před vstupem do Zaslíbené země. Také Altův žák M. Noth ve své tezi amfiktyonie podtrhuje zásadní význam předliterárních a předkompozičních sond pro toto období. Třetí kapitola pojednává posun badatelského zájmu z jednotlivých sond kritiky formy k Pentateuchu jako celku (s. 61–92). Nicholson v této části zmiňuje zásadní dílo G. von Rada *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuchs* (1938), ve kterém je jasně vyjádřeno vědomí deficitu kritiky formy, jež se až doposud zabírala partikulárními problémy a konečnou podobu Pentateuchu (popřípadě Hexateuchu) ponechávala většinou bez povšimnutí. Problém Hexateuchu řeší v roce 1943 M. Noth, který vidí jasnou cézuru mezi Pentateuchem (Gn–Dt) a Deuteronomistickým dějepravným dílem (Joz–2 Kr). Nicholson se stejně jako řada dalších současných starozákonních badatelů k Nothem navrhovanému řešení hlásí.

Tři úvodní kapitoly mají přes různost jednotlivých přístupů jedno společné: Vznik Pentateuchu je viděn jako po-

zvolné srůstání a provazování jednotlivých vrstev a pramenů, jež na sebe vzájemně reagovaly. Toto vidění víceméně lineárního procesu vzniku Pentateuchu je zpochybněno R. Rendtorffem. O jeho pojetí a o díle E. Bluma nás zpravuje čtvrtá kapitola (s. 95–131). Jak Rendtorff tak jeho žák Blum považují Pentateuch za kompozici navzájem nezávislých vrstev, jež byly spojeny až na úrovni rozsáhlé skladebné redakční práce. Označení J, E, D a P je podle těchto interpretů zastaralé. Proti vertikálnímu pojetí vzniku Pentateuchu, tak jak je zachycují různé pojímané teorie pramenů, stojí horizontalita kompozičních vrstev. Nejnovější příspěvek tohoto pojetí vzniku Pentateuchu představuje Blumovo *Studien zur Komposition des Pentateuchs* (1990), kde autor rozlišuje dvě základní kompoziční vrstvy: deuteronomistickou kompozici (KD) a závěrečnou kněžskou kompozici (KP). Pentateuch, tak jak jej dnes máme před sebou, je podle této koncepce výsledkem kněžského rámování (KP) deuteronomistické kompozice (KD) kapitolami Gn 1–11 a Dt 34. Nicholson považuje tuto změnu (linearita a horizontalita versus vertikálnost) za paradigmatickou, a proto řadí čtvrtou kapitolu již do druhého bloku nazvaného *Problém Pentateuchu v dnešním bádání*. V páté kapitole autor představuje zastánce směru, který vidí v J exilně-poexilního historioografa či redaktora předřazujícího Tetrateuch staršímu (!) D a Deuteronomistickému dějepravnému dílu (s. 133–160). Mezi tyto badatele patří C. Levin, F. V. Winnett, J. Van Seters, M. Rose, H. H. Schmid, R. N. Whybray a H. Vorländer. Šestá kapitola (s. 161–195) líčí pokusy z devadesátých let, které se snaží nově dešifrovat původ předkněžského Tetra-

teuchu (RJE). E. Blum a C. Levin jej považují za podeuteronomistický a exilní (tak pouze Levin) výtvar, který deuteronomisté předřadili svému dílu jako jeho prolog. Předkněžský Tetrateuch nebyl nikdy samostatný, tvrdí Blum a Levin. Zde Nicholson argumentuje opačně: „Tetrateuch nebyl nikdy deuteronomický nebo deuteronomistický“ (s. 191), nýbrž existoval již před Deuteronomistickým dějpravným dílem a jeho obecný charakter má sotva co společného z exilní literaturou. Přesto si je Nicholson vědom prokazatelných vlivů Deuteronomia a deuteronomistů na Tetrateuch, a proto vítá jejich studium s tím, že klade důraz na potřebu přesného vystižení jejich rozsahu a vlivu v rámci RJE.

Šedmá kapitola (s. 196–221) sleduje široké spektrum badatelských názorů na kněžský pramen (P). Ten je považován za nepůvodní a nesamostatný (F. M. Cross) či plnící funkci editora Gen 2, 4 (a + b!) – 4, 26 (S. Tengström) a nebo představující samostatnou kompoziční vrstvu (E. Blum, u nějž P = KP). Nicholson vidí problematiku jinak a po věcné analýze navazuje na starší pohled, jenž považuje P za pramen a redakční dílo. Osmá kapitola dává jasně najevo, co je podle autora stále nejpřesvědčivějším interpretačním klíčem k pochopení vzniku Pentateuchu (str. 222–248). To ostatně naznačuje již podtitul knihy. Nicholson je zastáncem teorie pramenů, která stojí a padá se základními kritérii, jež stanovil již J. Wellhausen. Těmito kritérii jsou rozdílnosti ve stylu a povaze jednotlivých literárních kompozic, variabilita užívání Božího jména a existence dublet. Po přehledu bádání 19. a 20. století (viz. první až sedmá kapitola) a po detailním přezkoušení výše uvedených

wellhausenovských kritérií autor shrnuje: „Zdůvodnění pochybností o relativní chronologii pramenů (tzn. pochyby o tom, že J a E jsou starší než D) jsou nepřesvědčivá. Tyto prameny pocházejí z předexilní doby a jejich kombinace a redakce jsou starší než díla autorů Deuteronomia a Deuteronomistického dějpravného díla, ačkoli úroveň redakce těchto pramenů (RJE) mohla pokračovat i v době, kdy již deuteronomističtí autoři psali.“ (s. 248). Zde stojí za zmínku uvést, že se Nicholsonovo přesvědčení opírá zejména o jeho vlastní deuteronomistická bádání, která shrnul i v dnes velmi ceněné studii *God and His People: Covenant and Theology in the Old Testament* (1986). Závěrečná kapitola stručně charakterizuje výhody a nebezpečí výkladu Pentateuchu, jež se odvíjí od jeho konečné podoby (s. 249–268). Nicholson zmiňuje v této souvislosti Američana B. S. Childse a Brity D. J. A. Clinese a R. N. Whybraye, kteří polemizují s předchozím bádáním, jež se zaměřovalo spíše na výklad jednotlivostí a které tak považovalo Pentateuch jako celek za neorganické dílo (tak např. M. Noth). Důrazy kladené na holistický a synchronní přístup k problematice Pentateuchu považuje Nicholson za dobré upozornění na nebezpečí generického a atomizujícího pojetí exegetické práce. Na druhou stranu se i tyto důrazy mohou podle autora setkat s odmítnutím, neuznají-li jejich protagonisté právo jinak zaměřených interpretů na odlišně metodicky pojatý výklad Pentateuchu. Nicholson uzavírá tuto část smířlivou citací G. von Rada, v níž se mohou najít jak synchronně tak diachronně zaměření badatelé.

The Pentateuch in the Twentieth Century je dobrým a hlavně velmi přehled-

ným kompendiem dějin bádání posledních dvou století. Bibliografie obsahující téměř tři stovky titulů jen podtrhuje autorovu vynikající znalost problematiky, do níž může, na rozdíl od právě zuřící války některých ze specialistů na Penta-

teuch (viz. stále neuzavřená diskuze Levina a Blenkinsoppa o možnosti datovat P do předexilního období z posledních ročníků ZAW), proniknout většina studentů teologie.

Filip Čapek

(K problematice deuteronomistů viz instruktivní recenze sborníku *Those Elusive Deuteronomists: The Phenomenon of Pan-Deuteronomism*, JSOTSup 268, Sheffield 1999 od Viktora Bera v TR 2/2000), s. 180–183.)

BUDOUCNOST CÍRKVE V POSTMODERNÍ KULTUŘE

Medard Kehl, S. J.: Kam kráčí církev? Diagnóza doby. Z německého originálu přeložili P. Kolmačka a Petr Slouk. CDK Brno (edice Současná světová teologie) 2000. 125 stran.

Otázku budoucnosti církve klade frankfurtský katolický teolog se sympatickou otevřeností. Vychází z kulturněsociologické analýzy postavení a role církve v evropském prostoru; analýza dává deprimující, až apokalyptickou diagnózu. Ale křesťanské společenství si již mohlo osvojit ježíšovskou transformaci apokalyptických vidin v obraz zasetého zrna, které musí zemřít, aby přineslo plody (9). Smíme se něčeho takového nadít i pro církev, tuto stále bezradnější menšinu?

Kehl vidí dva zdroje současné problematiky: (a) Církev putuje pouští nezájmu a neporozumění okolní společnosti a nedaří se jí navázat tvořivý dialog se současnou kulturou; v soutěži o uznání a ohlas je na straně poražených. (b) Situaci ztěžují vnitrocírkevní konflikty, samy o sobě druhořadé (15). V obou případech, soudí Kehl, je problémem komunikace.

Autorova odpověď na první část problému – ztráta komunikace s okolní kul-

turou – zůstává dost obecná, varujíc toliko před řešením pouhého přizpůsobení anebo bázlivého ústupu do tradicionalistických pozic. „Křesťanská víra našla vždy svoji identitu v dialektice dvou opačných směrů: navázáním na určité kulturní události a zároveň – kde to bylo nutné – odporem proti panujícím kulturním zvyklostem“ (25).

Mnohem větší prostor věnuje Kehl problematice vnitrocírkevní. Považuje za fatální chybu, že se důsledněji neprosadilo koncilní pojetí církve jako „*communio*“. Vedení (katolické) církve se přiklání „ke starému chápání...“, totiž k jednoznačnému upřednostnění univerzální církve před místní církví, jednoty před mnohotvárností, poslušnosti před participací“ (49). Tím se teologický, existenciální obsah pojmu církev vzdálil mezi teology a zaměstnance církve a široké veřejnosti zbyl sociologický, odteologizovaný a odspiritualizovaný pojem „úřední církve“. Do proluky takto vzniklé vstoupily emancipační